

Diagnoza sytuacji mieszkańców Krakowa znajdujących się w ubóstwie ekonomicznym

Badanie skali ubóstwa w Krakowie
w kontekście procesu rewitalizacji

Kraków, listopad 2022

Tytuł: Diagnoza sytuacji mieszkańców Krakowa znajdujących się w ubóstwie ekonomicznym

Autor: Tomasz Schimanek

Współpraca: Artur Jurkowski

© Copyright Bank Żywności w Krakowie

Bank Żywności w Krakowie dziękuje wszystkim osobom, które przyczyniły się do opracowania Diagnozy, w szczególności ekspertom uczestniczącym w sformułowaniu ostatecznych rekomendacji.

Spis treści

1. Wprowadzenie	5
2. Problem ubóstwa ekonomicznego wśród mieszkank i mieszkańców Krakowa – najważniejsze wyniki badania.....	6
2.1. Skala problemu ubóstwa ekonomicznego	6
2.2. Przyczyny ubóstwa ekonomicznego	7
2.3. Skutki ubóstwa ekonomicznego.....	8
2.4. Wsparcie dla mieszkańców Krakowa żyjących w ubóstwie ekonomicznym.....	9
3. Kluczowe wnioski i rekomendacje dotyczące działań służących poprawie trudnej sytuacji ekonomicznej mieszkańców Krakowa.....	12
3.1. Najważniejsze wnioski dotyczące sytuacji mieszkańców Krakowa żyjących w ubóstwie ekonomicznym i dostępnego dla nich wsparcia	13
3.2. Kluczowe rekomendacje dotyczące działań służących poprawie sytuacji mieszkańców Krakowa żyjących w ubóstwie ekonomicznym.....	18

1. Wprowadzenie

Diagnoza sytuacji mieszkanek i mieszkańców Krakowa znajdujących się w trudnej sytuacji ekonomicznej powstała na podstawie wyników badania problemu ubóstwa, przeprowadzonego przez **Bank Żywności w Krakowie** w ramach realizacji zadania publicznego w zakresie rewitalizacji pn. *Badanie skali ubóstwa w Krakowie w kontekście procesu rewitalizacji* zleconego przez Miasto Kraków. Badanie zostało zrealizowane w okresie od czerwca do września 2022 roku, jego przebieg i wyniki opisane zostały w **raporcie** dostępnym na stronie internetowej Banku Żywności w Krakowie: <https://krakow.bankizywnosci.pl>

Niniejsza Diagnoza powstała na podstawie wyników badania i obejmuje:

- ▶ ujęte w sposób syntetyczny najważniejsze informacje dotyczące sytuacji osób żyjących w ubóstwie ekonomicznym, które zebrane zostały w trakcie badania,
- ▶ wnioski dotyczące sytuacji mieszkańców Krakowa żyjących w trudnej sytuacji ekonomicznej, oparte na wynikach badania,
- ▶ rekomendacje dotyczące programu działań na rzecz mieszkańców Krakowa żyjących w ubóstwie ekonomicznym, który ma zostać przygotowany przez Bank Żywności w Krakowie.

Diagnoza została opracowana na przełomie października i listopada 2022, jej autorem jest Tomasz Schimanek, główny ekspert badania.

Dla uproszczenia i przejrzystości tekstu takie pojęcia, jak ubóstwo ekonomiczne, trudna sytuacja ekonomiczna czy niedostatek używane są w Diagnozie zamiennie.

2. Problem ubóstwa ekonomicznego wśród mieszkank i mieszkańców Krakowa – najważniejsze wyniki badania

2.1. Skala problemu ubóstwa ekonomicznego

Ubóstwo ekonomiczne oznacza, że dotknięte nim osoby i rodziny osiągają dochody uniemożliwiające zaspokojenie podstawowych potrzeb. Nie ma mechanizmu zbierającego bieżące dane dotyczące mieszkańców Krakowa żyjących w trudnej sytuacji ekonomicznej. W badaniu dokonano szacunków liczby mieszkańców Krakowa żyjących w poszczególnych sferach ubóstwa ekonomicznego głównie na podstawie danych ogólnopolskich.

176 000 – to szacunkowa, minimalna liczba mieszkańców Krakowa żyjących w sferze niedostatku, czyli zagrożonych wykluczeniem społecznym, osiągających dochody poniżej minimum socjalnego. To około **22,5 proc.** wszystkich mieszkańców Krakowa.

31 000 – to szacunkowa, minimalna liczba mieszkańców Krakowa żyjących w ubóstwie relatywnym, czyli wydających mniej niż połowę wydatków przeciętnego polskiego gospodarstwa domowego.

13 000 – to szacunkowa liczba mieszkańców Krakowa żyjących w sferze ubóstwa ustawowego, których dochody uprawniają do korzystania z zasiłków z pomocy społecznej.

9 000 – to szacunkowa liczba mieszkańców Krakowa żyjących w ubóstwie skrajnym, zagrażającym ich zdrowiu i życiu. To ok. **1,1 proc.** wszystkich mieszkańców Krakowa.

Ubóstwo ekonomiczne może dotyczyć każdego mieszkańca Krakowa, bez względu na wiek, płeć czy miejsce zamieszkania. Jednak częściej niż inni mieszkańcy na ubóstwo ekonomiczne narażone są osoby:

- ▶ utrzymujące się wyłącznie z niezarobkowych źródeł dochodów (zasiłki z pomocy społecznej, renty, stypendia, 500+),
- ▶ mające niski poziom wykształcenia (co najwyżej gimnazjalny),
- ▶ żyjące w rodzinach wielodzietnych (co najmniej trójka dzieci do 17. roku życia),
- ▶ chore i z niepełnosprawnościami,

- ▶ zamieszkujące na obszarach zdegradowanych Miasta Krakowa, w szczególności w dzielnicach: Stare Miasto, Podgórze i Nowa Huta.

Ryzyko ubóstwa jest szczególnie wysokie w przypadku osób znajdujących się w kryzysie bezdomności, ale na tle innych grup społecznych, nie jest to liczna grupa (ok. 2,5 tys. osób). Na ubóstwo narażone są również w większym stopniu osoby starsze o niskich dochodach oraz uchodźcy wojenni z Ukrainy.

W 2022 i 2023 roku liczba mieszkańców Krakowa w trudnej sytuacji ekonomicznej, w tym żyjących w ubóstwie skrajnym, będzie się zwiększać, przede wszystkim z powodu szybko i nieproporcjonalnie do wzrostu dochodów gospodarstw domowych rosnących kosztów utrzymania. Opierając się na przewidywaniach ekspertów¹, można szacować, że w 2023 roku mieszkańców Krakowa żyjących w trudnej sytuacji ekonomicznej będzie co najmniej **195 tys.**, a żyjących w ubóstwie skrajnym co najmniej **14 tys.**

2.2. Przyczyny ubóstwa ekonomicznego

Bezpośrednie przyczyny ubóstwa

Ubóstwo ekonomiczne oznacza dochody niewystarczające do zaspokojenia podstawowych potrzeb. Bezpośrednią przyczyną takiego stanu jest najczęściej co najmniej jedna z wymienionych poniżej sytuacji:

- ▶ **brak pracy,**
- ▶ praca przynosząca dochody niewystarczające do zaspokojenia potrzeb,
- ▶ świadczenia społeczne niewystarczające do zaspokojenia potrzeb,
- ▶ brak źródeł dochodów,
- ▶ koszty utrzymania wyższe niż przeciętne w gospodarstwie domowym,
- ▶ koszty utrzymania rosnące szybciej niż wynagrodzenia czy świadczenia społeczne, czego głównym powodem jest wysoka inflacja.

¹ R. Szarfenberg, *POVERTY WATCH 2022. Monitoring ubóstwa finansowego i polityki społecznej przeciw ubóstwu w Polsce 2021-2022*, WRZOS, EAPN, EAPN Polska, 2022.

Pośrednie przyczyny ubóstwa

Część powyżej opisanych sytuacji jest niezależna od osób, których dotyczą, np. wysoka inflacja czy zwolnienia z pracy spowodowane problemami pracodawcy. W większości przypadków utrata pracy i/lub niemożność jej podjęcia jest jednak związana z pośrednimi przyczynami leżącymi po stronie osób dotkniętych ubóstwem. Najczęstsza pośrednia przyczyna ubóstwa wśród mieszkańców Krakowa to **choroba i niepełnosprawność**. Inne, częste przyczyny pośrednie to niezaradność życiowa, uzależnienie, starość. W wielu przypadkach przyczyny pośrednie nakładają się na siebie zwiększając ryzyko ubóstwa. Powodują one także wzrost wydatków gospodarstw domowych, np. na leczenie, rehabilitację, edukację dzieci, co dodatkowo pogłębia ich trudną sytuację ekonomiczną.

Każda osoba i każda rodzina żyjąca w ubóstwie to indywidualny splot potrzeb i możliwości ich zaspokajania, uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych. Trzeba je poznać, by móc dobrze ocenić sytuację i zaoferować odpowiednie wsparcie.

2.3. Skutki ubóstwa ekonomicznego

Skutki bezpośrednie

Bezpośrednim skutkiem ubóstwa ekonomicznego są dochody, które nie pozwalają na zaspokojenie wszystkich podstawowych potrzeb. **Najbardziej dotyka to osób żyjących w ubóstwie skrajnym, którym brakuje środków na pokrycie potrzeb niezbędnych do zachowania zdrowia i życia**, takich jak jedzenie, schronienie czy zapewnienie leczenia. Niskie dochody nie pozwalają również na zaspokajanie innych potrzeb, na przykład związanych z opieką i wychowaniem dzieci, rozwojem osobistym, dostępem do kultury i rekreacji czy zachowaniem poczucia bezpieczeństwa.

Skutki pośrednie

Skutki pośrednie ubóstwa ekonomicznego narastają wraz okresem jego trwania. **Ubóstwo generuje nowe problemy, jednocześnie pogłębiając dotychczasowe**, które były pośrednimi przyczynami ubóstwa, na przykład powodując zaostrzenie choroby czy uzależnienia.

Generalnym skutkiem pośrednim ubóstwa ekonomicznego jest **obniżenie jakości życia** osób i rodzin nim dotkniętych. Nie chodzi tylko o to, że potrzeby nie mogą być zaspokajane, ale

także o to, że osoby żyjące w ubóstwie rezygnują z pewnych potrzeb lub ich zaspokajania na dotychczasowym poziomie.

Najbardziej powszechnym pośrednim skutkiem ubóstwa jest **pogorszenie się kondycji psychicznej**, przejawiające się w obniżeniu samooceny, stanach lękowych, depresjach czy zaburzeniach psychicznych. Powiązane jest ono najczęściej z postawami rezygnacji, bierności czy apatii. Brak środków na profilaktykę zdrowotną, leczenie, leki, środki higieny osobistej powoduje **pogorszenie stanu zdrowia**, często zaostrzają się istniejące choroby i pojawiają nowe.

Niemożliwość zaspokajania potrzeb czy rezygnacja z ich zaspokajania prowadzi do ograniczenia dostępu do wielu usług publicznych, udziału w życiu lokalnych społeczności, korzystania z praw obywatelskich, czyli do **wykluczenia społecznego**. Wykluczeniu sprzyja brak **empatii i zrozumienia** dla osób żyjących w ubóstwie ze strony otoczenia, w tym tego najbliższego, czyli rodziny i sąsiadów. Ubóstwo prowadzi również do wykluczenia z korzystania z określonych rodzajów czy typów dóbr i usług, w szczególności **wykluczenia energetycznego, kulturowego, cyfrowego i edukacyjnego**. W niektórych przypadkach ubóstwo skutkuje także: eksmisjami, a w konsekwencji bezdomnością, zadłużaniem się, problemami z prawem. Ubóstwo wpływa negatywnie na dzieci, na ich przyszłe osiągnięcia edukacyjne, zawodowe i życie rodzinne, co często określane jest jako **dziedziczenie ubóstwa**.

2.4. Wsparcie dla mieszkańców Krakowa żyjących w ubóstwie ekonomicznym

Pomoc dostępna dla osób żyjących w ubóstwie ekonomicznym

Mieszkańcy Krakowa żyjący w ubóstwie, głównie ustawowym i skrajnym, korzystają przede wszystkim ze wsparcia **Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Krakowie** oraz kilkudziesięciu placówek finansowanych lub dofinansowanych przez Ośrodek. Część tych placówek należy do Miasta, część prowadzonych jest przez organizacje pozarządowe. W 2021 roku z powodu ubóstwa z pomocy społecznej skorzystało ok. **10,6 tys.** mieszkańców Krakowa.

Wsparcie oferowane przez pomoc społeczną to przede wszystkim różnego rodzaju **zasiłki** mające wspomóc finansowo zaspokajanie podstawowych potrzeb osób żyjących w ubóstwie

ustawowym i skrajnym. Mieszkańcy mogą także liczyć na **pomoc żywnościową**, pracę socjalną, są również objęci programami animacji lokalnej oraz aktywizacji społecznej i zawodowej. Jednak większość osób żyjących w ubóstwie korzysta głównie ze wsparcia finansowego i żywnościowego.

Osoby żyjące w ubóstwie, które mają status osób bezrobotnych lub poszukujących pracy mogą korzystać ze wsparcia **Grodzkiego Urzędu Pracy w Krakowie**. Urząd oferuje im pośrednictwo pracy, poradnictwo zawodowe i różne formy aktywnej walki z bezrobociem. Z badania wynika, że wśród bezrobotnych są głównie osoby żyjące w ubóstwie relatywnym lub w sferze niedostatku, a w ocenie osób żyjących w trudnej sytuacji ekonomicznej pomoc Urzędu Pracy jest w niewielkim stopniu skuteczna, co m.in. wynika z dodatkowych problemów tych osób: choroby, niepełnosprawności, uzależnienia, problemów psychicznych oraz niskiej motywacji do podjęcia pracy.

Aktywizacja i reintegracja społeczna, obywatelska, a także zawodowa, osób będących w trudnej sytuacji ekonomicznej, mieszkających na obszarze rewitalizacji, jest prowadzona w ramach **Miejskiego Programu Rewitalizacji Krakowa**. Możliwości Programu w tym zakresie zostały dotychczas wykorzystane w ograniczonym zakresie, bo jego realizacja skoncentrowana była głównie na działaniach w obrębie infrastruktury i przestrzeni publicznej. Działania skierowane do osób w trudnej sytuacji ekonomicznej były podejmowane, ale stanowiły niewielką część wszystkich przedsięwzięć i były realizowane głównie przez jednostki miejskie oraz przez organizacje pozarządowe i inne podmioty prowadzące działalność pożytku publicznego. Obecnie Miasto przygotowuje Gminny Program Rewitalizacji Krakowa.

Większość mieszkanki i mieszkańców Krakowa znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej korzysta z pomocy **organizacji pozarządowych i placówek kościelnych**. Takich podmiotów w Krakowie jest ponad 300, w tym ok. 74 współpracuje z Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej. Organizacje i placówki kościelne oferują najczęściej wsparcie żywnościowe, rzeczowe, pomoc psychologiczną, schronienie, pomoc w załatwianiu codziennych spraw.

Podmioty niepubliczne stosują **różne kryteria, sposoby i formy udzielania wsparcia**. Mają ograniczoną wiedzę o ofercie innych podmiotów, co potwierdziły nie tylko wyniki ankiety, ale także opinie osób badanych. Organizacje współpracują z Miastem, które zleca im zadania, ale **współpraca pomiędzy podmiotami niepublicznymi jest raczej okazjonalna i ograniczona podmiotowo**.

Wsparciem dla części osób żyjących w trudnej sytuacji ekonomicznej są ich rodziny, natomiast te osoby rzadko korzystają z pomocy dzielnic Miasta Krakowa, innych, poza placówkami pomocy społecznej i Urzędem Miasta, instytucji miejskich oraz z pomocy sąsiadów.

Badanie potwierdziło, że są **mieszkańcy Krakowa znajdujący się w trudnej sytuacji ekonomicznej, którzy nie korzystają z żadnego wsparcia**. Najczęściej powodem jest wstyd przed otoczeniem i/lub brak informacji jaka pomoc, gdzie i na jakich warunkach jest udzielana.

Oczekiwania osób żyjących w ubóstwie

Osoby żyjące w ubóstwie uważają, że ich sytuację ekonomiczną i życiową poprawiłyby przede wszystkim:

- ▶ **praca**, oczywiście w przypadku tych osób, które są w stanie pracować,
- ▶ **pomoc psychologiczna**, wsparcie duchowe,
- ▶ **aktywizacja i reintegracja społeczna i zawodowa**, doradztwo zawodowe, podnoszenie kwalifikacji zawodowych i pomoc w znalezieniu zatrudnienia,
- ▶ miejsca pracy połączone z reintegracją społeczno-zawodową pracowników, wsparciem ich leczenia i/lub rehabilitacji, umożliwiające godzenie pracy z obowiązkami rodzinnymi,
- ▶ bezpłatny dostęp do możliwości leczenia, rehabilitacji,
- ▶ pomoc i opieka w miejscu zamieszkania dla osób, których mobilność jest ograniczona,
- ▶ pomoc w znalezieniu taniego mieszkania, zwłaszcza w przypadku młodych ludzi,
- ▶ pomoc i doradztwo prawne, bo wiele problemów osób żyjących w ubóstwie dotyczy prawa,
- ▶ szersza oferta wsparcia ze strony otoczenia (państwa, Miasta Krakowa, podmiotów niepublicznych, jednostek pomocniczych, sąsiadów), lepiej dostosowana do indywidualnych możliwości i potrzeb osób w trudnej sytuacji ekonomicznej.

3. Kluczowe wnioski i rekomendacje dotyczące działań służących poprawie trudnej sytuacji ekonomicznej mieszkańców Krakowa

Wnioski i rekomendacje zostały sformułowane na podstawie wyników badania przeprowadzonego przez Bank Żywności oraz opinii ekspertów sformułowanych w trakcie spotkania poświęconego omówieniu wyników i wniosków badania. W spotkaniu wzięli udział: dr hab. Ryszard Szarfenberg, prof. UW, przewodniczący Rady Wykonawczej Polskiego Komitetu Europejskiej Sieci Przeciw Ubóstwu (European Anti Poverty Network EAPN Polska), Magdalena Łukasik, menadżer ds. badań i analiz w Stowarzyszeniu WIOSNA, Katarzyna Marchewczyk, kierownik Referatu ds. Rewitalizacji, Wydział ds. Przedsiębiorczości i Innowacji Urzędu Miasta Krakowa, Iga Łebek, referent w Referacie ds. Rewitalizacji, Wydział ds. Przedsiębiorczości i Innowacji Urzędu Miasta Krakowa, Beata Ciepła, przewodnicząca Rady Banku Żywności w Krakowie, prezes Federacji Polskich Banków Żywności, Justyna Liptak, dyrektor Banku Żywności w Krakowie, Artur Jurkowski, koordynator merytoryczny zadania oraz Tomasz Schimanek, główny ekspert projektu.

Wyniki badania dają pole do różnych interpretacji, wnioski i rekomendacje znajdujące się w niniejszej Diagnozie sformułowane zostały głównie pod kątem mającego powstać w grudniu 2022 roku programu wsparcia mieszkańców Krakowa żyjących w ubóstwie ekonomicznym. Program przygotowuje Bank Żywności w Krakowie, a jego realizatorami mają być, zgodnie z przyjętym przez Bank Żywności założeniem, głównie organizacje pozarządowe i placówki kościelne, które wyrażą taką gotowość.

3.1. Najważniejsze wnioski dotyczące sytuacji mieszkańców Krakowa żyjących w ubóstwie ekonomicznym i dostępnego dla nich wsparcia

- ▶ **Nie ma obecnie systemu, który na bieżąco zbierałby dane dotyczące liczby mieszkańców Krakowa żyjących w ubóstwie ekonomicznym, ich sytuacji życiowej czy wsparcia, z którego korzystają.** Nie chodzi o precyzyjne liczby, ale o dane zebrane na podstawie kontaktów, relacji, obserwacji problemu ubóstwa w Krakowie. Szacowanie liczby mieszkańców Krakowa żyjących w ubóstwie na podstawie danych GUS jest nieprecyzyjne i mało użyteczne, gdyż są to dane ogólnopolskie i publikowane z dużym opóźnieniem. Z kolei dane z systemu pomocy społecznej nie oddają w pełni skali ubóstwa wśród mieszkańców Krakowa, nie obejmują bowiem tych osób, które nie chcą lub nie mogą korzystać z pomocy społecznej. Nawet niektóre organizacje pozarządowe nie były w stanie oszacować liczby osób żyjących w ubóstwie ekonomicznym wśród swoich beneficjentów. W obecnej sytuacji społeczno-ekonomicznej bieżące monitorowanie problemu ubóstwa, a przynajmniej zmian w tym zakresie, wydaje się niezbędne do planowania i realizacji skutecznych działań wspierających mieszkańców Krakowa w trudnej sytuacji ekonomicznej.
- ▶ Wywiady z osobami żyjącymi w ubóstwie ekonomicznym pokazały, jak zróżnicowane są przyczyny oraz skutki ubóstwa. Dlatego **wsparcie dla osób żyjących w ubóstwie ekonomicznym powinno być zindywidualizowane**, co wymaga dobrego rozpoznania sytuacji osób i rodzin żyjących w trudnej sytuacji ekonomicznej oraz elastycznego dostosowania form pomocy do wyników takiej diagnozy. **Wymaga to również dobrej koordynacji działań podmiotów, które oferują różne formy wsparcia.**
- ▶ Każdy przypadek ubóstwa ekonomicznego jest inny, ale na podstawie wyników przeprowadzonego badania można wyróżnić wśród mieszkańców Krakowa żyjących w trudnej sytuacji ekonomicznej **trzy, główne grupy, które wymagają różnych instrumentów wsparcia.**
- ▶ **Pierwsza grupa** to osoby i rodziny, których dochody obniżyły się z powodu utraty pracy, która nastąpiła na skutek takich przyczyn, jak pandemia i jej skutki czy przejściowe

problemy rodzinne. Osoby w tej grupie żyją z reguły w sferze niedostatku lub w ubóstwie relatywnym. Najczęściej są to osoby przed 50. rokiem życia, więc w większości mają nadzieję na znalezienie pracy. Stosunkowo krótko doświadczyły niedostatku (do 2 lat), a skutki obniżenia dochodów nie zagrażają ich egzystencji, ale powodują obniżenie poziomu życia. **W przypadku takich osób skuteczną pomocą jest przede wszystkim podjęcie pracy.** W tej grupie znajdują się także emeryci, których emerytury nie wystarczają na zachowanie dotychczasowego poziomu życia, ale ich stan zdrowia pozwala na przykład na podjęcie dodatkowego zatrudnienia w niepełnym wymiarze czasu pracy.

- ▶ **Druga grupa** to osoby, które utraciły pracę i żyją ze świadczeń socjalnych lub otrzymują niewielką emeryturę lub rentę. Znajdują się one najczęściej w sferze ubóstwa relatywnego i ustawowego. Są to osoby, które mają dodatkowe problemy, na tyle istotne, że z jednej strony pogłębiają one negatywne skutki spadku dochodów, z drugiej ograniczają szanse na podjęcie zatrudnienia. Te problemy to przede wszystkim niepełnosprawność i/lub długotrwała choroba, ale badani wymieniali również: niskie wykształcenie i kompetencje zawodowe, alkoholizm, bezdomność, pobyt w zakładzie karnym, brak mieszkania oraz niezaradność życiową. Osoby w tej grupie dłużej żyją w ubóstwie niż osoby z grupy pierwszej (3-5 lat). **Aby skutecznie móc zmienić ich sytuację nie wystarczy zatrudnienie, najpierw (bądź równolegle) potrzebna jest pomoc w rozwiązaniu problemów, które utrudniają im znalezienie pracy.** W tej grupie znalazły się również młode osoby kończące różnego rodzaju szkołę, które żyją w ubóstwie z uwagi na brak pracy połączony z brakiem mieszkania i wsparcia ze strony rodziny.
- ▶ **Trzecia grupa** to osoby, które żyją w ubóstwie najczęściej dłużej niż 5 lat. W ich przypadku kumulują się różne problemy, co w efekcie prowadzi do niemożności podjęcia pracy i niekiedy skrajnie niskich dochodów. Te problemy to na przykład: niepełnosprawność i/lub choroba oraz starość, które często nie tylko uniemożliwiają podjęcia zatrudnienia, ale także samodzielne funkcjonowanie. **W przypadku tych osób praca nie jest rozwiązaniem ich problemów, bo nie są w stanie jej podjąć, ich dochody muszą opierać się na świadczeniach społecznych, ale te osoby wymagają różnych form pomocy: w leczeniu, rehabilitacji, opiece, wsparciu w załatwianiu codziennych spraw, pomocy żywnościowej i rzeczowej, po to, by zapewnić im godne życie.**

- ▶ Wśród badanych osób żyjących w trudnej sytuacji ekonomicznej można wyróżnić cztery **dominujące postawy**, które także wpływają na formy pomocy w poprawie ich sytuacji. Pierwsza postawa to **umiarkowany optymizm**, wiara we własne siły i możliwości, otwartość na różne formy pomocy. Ta postawa dominuje w pierwszej grupie, ale zdarza się w drugiej. Inna postawa to **pesymizm**, nacechowany niekiedy dużą roszczeniowością: los mnie pokarał, popełniłam/łem błędy w młodości, wychowywałam/łem się w patologicznej rodzinie, więc ode mnie niewiele zależy, otoczenie powinno mi pomóc, zapewnić pracę albo odpowiednie świadczenia. Ta postawa dominuje w grupie drugiej, chociaż pojawia się również w obu pozostałych. Trzecia postawa to **rezygnacja**, pogodzenie się z losem, bierność, ograniczanie się do zaspokajania podstawowych życiowych potrzeb. Ta postawa dominuje w grupie trzeciej, choć zdarza się także w pozostałych. Czwarta postawa, najrzadziej pojawiająca się wśród badanych, to **świadomy wybór** życia na niższym poziomie, nie powiązany ani z roszczeniowością, ani z rezygnacją. Można to nazwać adaptacją do sytuacji. Z reguły takie osoby nie szukają legalnej pracy, ale gdy potrzebują podejmują pracę dorywczą, często na czarno, żeby uzupełnić brakujące dochody. Czasami wynika to z obiektywnych uwarunkowań, czasami, jak to nazwał jeden z badanych, „życiowego cwaniactwa”. Ta postawa najczęściej występuje w grupie drugiej.
- ▶ W wielu przypadkach kluczem do poprawy sytuacji osób żyjących w ubóstwie ekonomicznym, w szczególności osób w grupie pierwszej i drugiej, jest **wsparcie psychologiczne**, które może pomóc przywrócić im wiarę we własne siły i motywację do poprawy sytuacji oraz doradztwo zawodowe i pomoc w znalezieniu zatrudnienia. W przypadku osób z grupy drugiej potrzebne byłyby również **miejsca pracy dostosowane do ich problemów**, łączące zatrudnienie z integracją społeczną, rehabilitacją czy leczeniem. Osobom w grupie trzeciej także potrzebne jest wsparcie psychologiczne, ale także **pomoc finansowa, rzeczowa i usługowa** umożliwiająca tym osobom godne życie.
- ▶ **Proces rewitalizacji Krakowa**, z uwagi na swój szeroki zakres, daje możliwość stosowania różnych instrumentów wsparcia osób żyjących w ubóstwie ekonomicznym na obszarze rewitalizacji. Oddziaływanie tych instrumentów wzmacnia poprawa otoczenia, w którym żyją mieszkańcy obszaru rewitalizacji. Wydaje się, że dotychczas Miasto wykorzystywało instrumenty wsparcia osób żyjących w ubóstwie ekonomicznym w niewystarczającym

zakresie, koncentrując działania głównie na infrastrukturze i przestrzeni miejskiej rewitalizowanego obszaru.

- ▶ Skuteczne wsparcie mieszkańców Krakowa żyjących w ubóstwie wymaga **dobrej współpracy** podmiotów oferujących im wsparcie. Podmioty niepubliczne współpracują z Miastem głównie w obrębie zleczanych im zadań publicznych. Współpraca pomiędzy organizacjami pozarządowymi i placówkami kościelnymi jest natomiast ograniczona, najczęściej akcyjna i zadaniowa. Podmioty niepubliczne nie znają dobrze nawzajem swojej oferty, często więc nie informują mieszkańców o możliwości uzyskania pomocy w innych miejscach.
- ▶ **Każda z organizacji i placówek kościelnych oferuje nieco inny zakres, kryteria i zasady wsparcia.** Część podmiotów udzielających wsparcia stosuje kryteria dochodowe, część inne kryteria związane z sytuacją życiową, część nie stosuje żadnych kryteriów udzielania pomocy. Niektóre z placówek przeprowadzają dość głęboką analizę sytuacji osób i rodzin zgłaszających się po pomoc, inne ograniczają się do sprawdzenia jedynie kryteriów uprawniających do uzyskania wsparcia.
- ▶ Osoby żyjące w ubóstwie mogą liczyć przede wszystkim na **wsparcie finansowe** z pomocy społecznej (ubóstwo ustawowe) oraz **wsparcie żywnościowe**. Pozostałe rodzaje wsparcia dostępne są dla mniejszych grup odbiorców, głównie z uwagi na ograniczenia ludzkie, organizacyjne i finansowe ich świadczeniodawców oraz różnorodne bariery w dostępie do nich.
- ▶ **Nie działają mechanizmy wsparcia osób żyjących w ubóstwie ekonomicznym na poziomie mikrospołeczności lokalnych:** wspólnot sąsiedzkich czy dzielnic. Nie ma lokalnych sieci wsparcia obejmujących jednostki miejskie, np. szkoły czy dzielnice i niepubliczne, np. organizacje pozarządowe i placówki kościelne.
- ▶ Zasiłki z pomocy społecznej oraz wsparcie żywnościowe są często podstawą egzystencji osób żyjących w ubóstwie, ale nie stymulują ich aktywności w poprawie swojej sytuacji. Do tego niezbędne jest wsparcie w trzech kluczowych obszarach: **znalezieniu zatrudnienia, poprawie stanu zdrowia oraz poprawie kondycji psychicznej, chęci do działania, a w przypadku osób z grupy trzeciej, dodatkowo zapewnienie wsparcia w codziennym funkcjonowaniu.**

- ▶ Z perspektywy osób żyjących w ubóstwie skuteczność oferowanej im pomocy obniża:
 - **brak łatwo dostępnej, kompleksowej informacji o ofertach wsparcia oraz doradztwa w zakresie skorzystania z nich,**
 - **brak dostępnej i skutecznej pomocy prawnej,**
 - **brak empatii ze strony osób udzielających pomocy, w szczególności urzędników.**

Problem empatii jest zresztą szerszy, bo generalnie dotyczy całego polskiego społeczeństwa, w tym mieszkank i mieszkańców Krakowa.

- ▶ Wychodzeniu z trudnej sytuacji ekonomicznej nie sprzyja powszechne oczekiwanie Polek i Polaków, że to przede wszystkim **odpowiedzialność państwa**, a także niedostrzeganie problemu ubóstwa oraz negatywne stereotypy dotyczące osób żyjących w ubóstwie.
- ▶ Wyniki badania pokazały również **inne wyzwania** związane ze wsparciem osób żyjących w ubóstwie ekonomicznym, które daleko wykraczają poza możliwość podmiotów niepublicznych i planowanego programu wsparcia na rzecz mieszkank i mieszkańców Krakowa znajdujących się w trudnej sytuacji ekonomicznej. Trzy najważniejsze wyzwania to:
 - poprawa koordynacji pomocy udzielanej przez Miasto osobom żyjącym w ubóstwie ekonomicznym; dotyczy to zarówno koordynacji na poziomie strategii i programów, jak i na poziomie działań operacyjnych,
 - położenie dużego nacisku na działania wspierające mieszkańców obszaru rewitalizacji żyjących w ubóstwie ekonomicznym w Miejskim Programie Rewitalizacji Krakowa i w tworzonym Gminnym Programie Rewitalizacji Krakowa,
 - włączenie w działania Miasta na rzecz osób w trudnej sytuacji ekonomicznej placówek systemu ochrony zdrowia; jest to trudne, bo większość z nich nie podlega samorządowi miejskiemu, są to placówki państwowe, prywatne czy akademickie, ale niezwykle potrzebne z uwagi na to, że pośrednią przyczyną ubóstwa wielu mieszkańców Krakowa jest ich stan zdrowia.

3.2. Kluczowe rekomendacje dotyczące działań służących poprawie sytuacji mieszkańców Krakowa żyjących w ubóstwie ekonomicznym

- ▶ Stworzenie mechanizmu bieżącego **monitorowania problemu ubóstwa ekonomicznego**, jego skali, zmian, uwarunkowań, skutków. Byłby on podstawą do planowania i realizacji działań wspierających osoby żyjące w ubóstwie. Mechanizm powinien opierać się na stałej wymianie informacji pomiędzy różnymi jednostkami miejskimi, organizacjami pozarządowymi i placówkami kościelnymi wspierającymi osoby żyjące w ubóstwie. Pozwoliłoby to na bieżąco wychwytywać zmiany sytuacji osób żyjących w ubóstwie ekonomicznym i podejmowanie adekwatnych do tych zmian działań.

W taki mechanizm można byłoby także włączyć Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie, który prowadzi Internetowy Obserwator Statystyk Społecznych oraz krakowskie szkoły wyższe, co pozwoliłoby uzupełnić monitoring o dodatkowe badania i analizy problemów ubóstwa ekonomicznego.

- ▶ Stworzenie stałej **platformy współpracy organizacji pozarządowych i placówek kościelnych** wspierających osoby żyjące w ubóstwie. Umożliwiłoby to przede wszystkim bieżącą wymianę informacji o ofercie wsparcia, koordynację działań, efektywniejsze wykorzystanie posiadanych zasobów i kierowanie osób do podmiotów, które mogą im udzielić konkretnego wsparcia.

Platforma powinna być otwarta dla wszystkich chętnych organizacji pozarządowych i placówek kościelnych wspierających osoby żyjące w ubóstwie. Platforma mogłaby być również gospodarzem mającego powstać programu wsparcia mieszkańców Krakowa żyjących w ubóstwie oraz partnerem dla Miasta w działaniach na rzecz mieszkańców w trudnej sytuacji ekonomicznej.

- ▶ **Opracowanie kompleksowej informacji o możliwościach wsparcia** dla osób żyjących w ubóstwie obejmującej różne, dostępne formy pomocy oferowanej przez jednostki miejskie, nie tylko działające w sferze pomocy społecznej, organizacje pozarządowe

i placówki kościelne oraz dystrybucja tej informacji w taki sposób, aby jak najszerszej trafiła ona do wszystkich potrzebujących.

Jedną z form dotarcia do odbiorców powinny być broszury, które byłyby dostępne w jednostkach miejskich, organizacjach pozarządowych, kościołach, bo część osób żyjących w ubóstwie nie ma dostępu do Internetu i telefonu.

Równolegle warto stworzyć **mechanizm doradztwa** w zakresie możliwości skorzystania z dostępnych form wsparcia, ponieważ sama informacja często nie wystarcza, aby zainteresowani skorzystali z oferowanej pomocy.

- ▶ Użyteczne byłoby opracowanie i wdrożenie **minimalnych standardów** pracy z osobami żyjącym w ubóstwie zgłaszającymi się po pomoc, np. w formie **karty mieszkańca Krakowa znajdującego się w trudnej sytuacji ekonomicznej**. Każdy mieszkaniec dzięki temu mógłby lepiej wykorzystywać istniejące możliwości wsparcia, a stosowanie standardów poprawiłoby jakość świadczonej pomocy. Takie standardy obowiązywałyby wszystkie podmioty publiczne i niepubliczne, a te niepubliczne, które by ich nie stosowały, nie mogłyby otrzymać wsparcia ze strony Miasta.

Standardy powinny opierać się na zindywidualizowanym podejściu i być zróżnicowane w zależności na przykład od rodzaju grup osób korzystających, o których mowa była we wnioskach z badania. Standardy powinny być opracowane wspólnie przez Miasto, podmioty niepubliczne oraz mieszkańców żyjących w ubóstwie. Byłaby to także okazja do odbiurokratyzowania wsparcia udzielanego przez podmioty publiczne. Udział w wypracowywaniu karty przez osoby żyjące w ubóstwie ekonomicznym zapewni jej użyteczność i niestygmatyzującą formę.

- ▶ Poszerzenie oferty organizacji pozarządowych i placówek kościelnych w zakresie **doradztwa zawodowego, przygotowania do pracy i integracji zawodowej**, w tym z wykorzystaniem możliwości, jakie dają kluby integracji społecznej i centra integracji społecznej.
- ▶ Poszerzenie oferty ze strony podmiotów niepublicznych w zakresie **pomocy psychologicznej**, zarówno tej profesjonalnej, jak i różnych form wsparcia duchowego.
- ▶ Rozwijanie **przedsiębiorczości społecznej**, która oferuje miejsca pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, mających niewielkie szanse na znalezienie

zatrudnienia na otwartym rynku pracy, połączone z integracją społeczno-zawodową. Rozwój powinien obejmować wsparcie działających przedsiębiorstw społecznych, np. poprzez zamawianie u nich usług czy produktów przez podmioty publiczne i niepubliczne, ale także wspierania powstawania nowych. Tworząc nowe przedsiębiorstwa społeczne warto część z nich wykorzystać jako **formę samoorganizacji i samopomocy** osób żyjących w ubóstwie ekonomicznym, zwłaszcza na **obszarze rewitalizacji**.

- ▶ **Otwarcie bezpłatnej pomocy prawnej dla osób żyjących w trudnej sytuacji ekonomicznej.** Większość z tych osób potrzebuje takiej pomocy, ale z niej nie korzysta, choć na terenie Krakowa jest 31 punktów nieodpłatnej pomocy prawnej. Powodem niekorzystania jest brak wiedzy o tych punktach, ale przede wszystkim uzależnienie skorzystania z porady od uprzedniego zgłoszenia, którego można dokonać telefonicznie lub za pośrednictwem Internetu. Jest to bariera nie do pokonania dla wielu osób żyjących w ubóstwie ekonomicznym, dlatego porady powinny być dostępne w ramach otwartych dyżurów prawników odbywających się nie tylko, tak jak to ma miejsce obecnie, w placówkach miejskich, ale także w podmiotach niepublicznych.
- ▶ **Przeprowadzenie szkoleń, warsztatów, doradztwa dla urzędników oraz przedstawicieli podmiotów niepublicznych przygotowujących ich do pracy z osobami żyjącymi w ubóstwie.** Dzięki temu osoby udzielające wsparcia będą bardziej otwarte na potrzebujących i okażą im więcej empatii.
- ▶ Przeprowadzenie **kampanii społecznej skierowanej do mieszkańców Krakowa**, której celem byłoby zwrócenie ich uwagi na problem ubóstwa i przełamanie negatywnych stereotypów związanych z osobami żyjącymi w ubóstwie. Jeden z ekspertów zaproponował nawet hasło takiej kampanii: *nie potępiaj, daj pracę, nie potępiaj, pomóż*. Kampania mogłaby zostać zorganizowana przy okazji innych wydarzeń związanych z ubóstwem, np. Międzynarodowego Dnia Walki z Ubóstwem, finału Szlachetnej Paczki czy corocznych zbiórek żywności organizowanych przez Bank Żywności.
- ▶ Podjęcie działań służących **aktywizacji w zakresie pomocy osobom żyjącym w ubóstwie sąsiadów, jednostek pomocniczych Miasta, spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych.** Formą takich działań może być animacja lokalna, która realizowana jest np. w ramach programów Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej, w ramach Miejskiego Programu

Rewitalizacji Krakowa, ale także w kontekście przedsiębiorczości społecznej w ramach działań Małopolskiego Ośrodka Wsparcia Ekonomii Społecznej.

- ▶ **Miasto wykorzystując swoje programy, przede wszystkim program współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz program rewitalizacji, powinno wspierać wskazane wyżej działania organizacji pozarządowych i placówek kościelnych.** Będzie to ważna forma realizacji celów *Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych Krakowa do 2030*, w szczególności celu 3.2.2. Ograniczenie zasięgu i głębokości ubóstwa poprzez działania wspierające oraz pomoc o charakterze materialnym. Wsparcie ze strony Miasta będzie ważnym impulsem dla podmiotów niepublicznych do wdrażania powyższych rekomendacji. Wyniki, wnioski i rekomendacje z przeprowadzonego badania mogą być wykorzystane w realizowanym obecnie Miejskim Programie Rewitalizacji Krakowa, jak i w opracowaniu Gminnego Programu Rewitalizacji Krakowa.
- ▶ **Wdrażanie przyszłego programu wsparcia dla osób żyjących w ubóstwie warto byłoby zacząć od obszaru rewitalizacji.** Przemawia za tym kilka argumentów, z których cztery wydają się najistotniejsze:
 - jest to obszar z kumulacją problemów społecznych, w tym także ubóstwa, wymagający koncentracji sił i środków służących rozwiązywaniu tych problemów,
 - na początku łatwiej jest wdrażać program wsparcia osób żyjących w ubóstwie ekonomicznym w niewielkiej części Miasta, następnie poszerzając go - w miarę posiadanych sił i środków - na inne obszary Krakowa,
 - w działaniach na tym obszarze można dodatkowo wykorzystać atuty, które oferuje proces rewitalizacji, czyli zmiany infrastruktury i przestrzeni publicznych oraz możliwość wsparcia finansowego przedsięwzięć na rzecz osób żyjących w ubóstwie,
 - zaplanowanie działań w programie rewitalizacji tak, by służyły budowaniu lokalnych sieci wsparcia osób żyjących w trudnej sytuacji ekonomicznej, które mogłyby obejmować nie tylko organizacje pozarządowe, placówki kościelne, ale także lokalnych przedsiębiorców i jednostki miejskie (np. przedszkola, szkoły,

biblioteki, jednostki pomocnicze Miasta), spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe, podmioty ochrony zdrowia, itp.

- ▶ W tworzeniu mechanizmu monitorowania problemu ubóstwa, tworzenia platformy współpracy i określania minimalnych standardów wsparcia warto skorzystać z doświadczeń i rozwiązań wypracowanych w ramach Projektu *Kooperacje 3D – model wielosektorowej współpracy na rzecz wsparcia osób i rodzin*, którego uczestnikiem jest m.in. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie. W ramach projektu wypracowany został model oraz narzędzia współpracy podmiotów publicznych i niepublicznych w sferze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa, które mogą być przydatne w realizacji programu. Informacje o projekcie dostępne są m.in. pod adresem: <https://3d.rops-katowice.pl>
- ▶ W przygotowaniu kampanii społecznej, opracowaniu minimalnych standardów oraz kompleksowej oferty wsparcia przydatny może być wydany przez WRZOS, EAPN Polska *Przewodnik odpowiedzialnego przedstawiania ubóstwa w mediach*, dostępny pod adresem: www.wrzos.org.pl/publikacje/inne-publikacje